

RECENZJE

Wojciech Rafałowski

Uniwersytet Warszawski
Instytut Socjologii¹

Recenzja książki Marty Żerkowskiej-Balas, *Czy głosowanie jest racjonalną decyzją? Analiza partycypacji wyborczej w Polsce na tle wybranych demokracji europejskich* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2017)

Książka Marty Żerkowskiej-Balas to rozprawa mierząca się z jednym z centralnych zagadnień z obszaru badań zachowań wyborczych – kwestią racjonalności decyzji wyborczych. Praca pozwala czytelnikowi zapoznać się z całością procesu analitycznego: od inspiracji i kontekstu zagadnienia, przez sformułowanie problemu, aż po udzielenie klarownej, udokumentowanej i definitywnej odpowiedzi. Przejrzystość i rzeczowość tej pracy wyróżniają ją na tle licznych publikacji z pola polskich nauk o polityce, które dotyczą wielu problemów naukowych, ale niewiele wątków analizują z wystarczającą skrupulatnością i dokładnością. W przypadku recenzowanej książki na postawione w jej tytule pytanie pada twierdząca odpowiedź i jest ona dobrze uzasadniona.

Układ książki przypomina strukturę nowoczesnego artykułu naukowego, który tylko ze względu na objętość (145 stron) nie mógłby zostać opublikowany w czasopiśmie. Publikacja składa się ze wstępu, rozdziałów teoretycznych (od 1 do 3), dyskusji problemów metodologicznych (rozdział 4), analiz empirycznych (rozdział 5) oraz wniosków. W załącznikach znajdują się szczegółowe informacje dotyczące wykorzystanych danych, w tym dokładne brzmienie pytań sondażowych oraz rozkłady najważniejszych zmiennych wykorzystanych w analizie empirycznej.

Już we wstępie zarysowano problem badawczy (wynikające z teorii racjonalnego wyboru czynniki wpływające na skłonność obywateli do udziału w wyborach parlamentarnych) i uzasadniono jego znaczenie dla legitymizacji władzy w systemie demokratycznym. Wskazano najważniejsze konteksty teoretyczne zagadnienia.

---

¹ E-mail: rafalowskiw@is.uw.edu.pl

Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie czytelnika w teorię racjonalnego wyboru. Wyjaśniono pojęcie racjonalności, wskazano warunki podejmowania decyzji oraz przywołano argumenty krytyczne wobec zaprezentowanych założeń. Zamieszczona prezentacja słusznie pomija historyczną genezę teorii racjonalnego wyboru i nie podnosi kwestii z zakresu historii idei, co jest często spotykane w rozdziałach teoretycznych prac badawczych. Fakt ten zarazem jednak nie wyklucza wykorzystania początkowej części książki jako przyjaznego czytelnikowi podręcznika wprowadzającego w paradygmat teorii racjonalnego wyboru w naukach o polityce.

Rozdziały drugi i trzeci dotyczą czynników wpływających na jednostkowe decyzje o udziale w wyborach. Pierwszy z nich charakteryzuje model racjonalnego wyborcy, a kolejny prezentuje alternatywne wyjaśnienia zachowania związanego z udziałem w elekcji. Rozważania te są kluczowe dla zamieszczonych w rozdziale piątym analiz empirycznych, gdyż stanowią podstawę formułowania hipotez badawczych. Autorka słusznie wskazuje, że aby przeprowadzić weryfikację założenia o racjonalności przesłanek stojących za udziałem w akcie głosowania, konieczne jest uwzględnienie czynników związanych z alternatywnymi wyjaśnieniami tego zachowania w charakterze zmiennych kontrolnych.

Rozdział czwarty opisuje dane, które zostały wykorzystane do weryfikacji postawionych hipotez oraz uzasadnia dobór wskaźników. Wskazuje także wykorzystanie regresji logistycznej jako najbardziej adekwatnej techniki modelowania badanego zjawiska.

W rozdziale piątym zamieszczono wyniki analiz empirycznych. Potwierdzają one wpływ najważniejszych czynników wskazywanych przez teorię racjonalnego wyboru na uczestnictwo w wyborach. Co warto podkreślić, autorka wykorzystuje w analizie subiektywne wskaźniki zmiennych takich, jak korzyści z głosowania wynikające z różnicy między postrzeganymi pozycjami partii w systemie, prawdopodobieństwo wywarcia wpływu poprzez głosowanie i wiedza o polityce. Bezpośredni wpływ tych zmiennych został potwierdzony. Sfalsyfikowano jednak hipotezę o multiplikatywnym wpływie poczucia politycznego sprawstwa na efekty marginalne różnicy między pozycjami partii w systemie (s. 82). Autorka zaznacza, że wpływ badanych zmiennych jest zróżnicowany w kolejnych falach badania PGSW, ale analizy nie wykazały występowania systematycznych różnic pomiędzy krajami Europy Zachodniej i państwami pokomunistycznymi.

Chociaż bez wątpienia recenzowana książka prezentuje wysoki poziom merytoryczny i edytorski, należy wskazać kilka niedociągnięć, których można było uniknąć. Czytelnik może odczuwać niedosyt z powodu niepodjęcia próby zbadania wpływu czynników związanych z kontekstem wyborów na racjonalność wyborców. Autorka zdaje się być o krok od analizy tego zagadnienia po

falsyfikacji hipotezy o wpływie długotrwałości demokracji na badane zależności, ale go nie czyni. Sama hipoteza o różnicy zachowań wyborców pomiędzy krajami Europy Zachodniej i Wschodniej nie wydaje się też dostatecznie wyraźnie osadzona w teorii. Uważam, że wobec uzyskanych wyników kwestia ta powinna być zostać pominięta całkowicie albo przeciwnie: mocniej zaakcentowana jako istotny rezultat negatywny.

W części teoretycznej i w podsumowaniu brakuje w mojej opinii rozważenia kwestii endogeniczności preferencji i deklarowanych zachowań respondentów. Weryfikowany w książce model zależności opiera się na założeniu, że to przekonania badanych dotyczące różnicy między stanowiskami partii politycznych i poczucia politycznego sprawstwa, a także ich wyrobienie i wiedza wpływają na udział w wyborach. Istnieje jednak możliwość, że to sam udział w wyborach buduje u respondentów postawy stanowiące uzasadnienie racjonalności podjętego działania *ex post*. Wykorzystane badania sondażowe przeprowadzono po wyborach. Zatem ludzie, którzy wzięli w nich udział chcą wierzyć, że ich działanie miało sens. Mogą zatem postrzegać różnice między partiami politycznymi jako większe, a fakt wrzucenia karty do urny w lokalu wyborczym daje im poczucie politycznego sprawstwa. Możliwość ta nie przekreśla przedstawionych w publikacji wniosków, ale dyskusja tego zagadnienia powinna znaleźć się w książce. Wartym rozważenia jest także pytanie czy występowanie identyfikacji partyjnej (uwzględnionej w testowanym modelu zależności) wpływa negatywnie na zdolności wyborcy podejmowania racjonalnych decyzji o udziale w wyborach. Silniejsza identyfikacja jako więź o podłożu afektywnym powinna zmniejszać znaczenie czynników związanych z racjonalną kalkulacją.

Należy też wskazać na kilka kwestii szczegółowych. Na stronie 23 stwierdzono, że dla uznania decyzji za racjonalnie podjętą muszą być spełnione 3 warunki: spójności, zachłanności i przechodniości. W literaturze z zakresu teorii wyboru społecznego nie występuje warunek zachłanności rozumianej jako sytuacja, gdy „decydent preferuje rozwiązanie, które choćby pod jednym względem jest lepsze niż inne [...]” (Żerkowska-Balas 2017). Tak sformułowany warunek odnosi się do decyzji wieloaspektowych i monotoniczności preferencji. Zamiast niego jako fundamentalny przytacza się warunek zwrotności oznaczający, że każda opcja do wyboru jest z punktu widzenia przynajmniej tak dobra, jak ona sama (por. Haman 2003: 36). Jest to warunek o znaczeniu technicznym i może być pominięty w opracowaniu o charakterze empirycznym, ale nie powinien być zastępowany „zachłannością”, która nie ma znaczenia dla orzekania o racjonalności preferencji.

Na stronie 25 w przypisie autorka podaje definicję podejmowania decyzji w warunkach niepewności jako sytuacji, gdy możliwe efekty poszczególnych działań nie są znane. Jest to nieprecyzyjne w świetle teorii wyboru społecznego,

która uznaje za podjętą w warunkach niepewności taką decyzję, której konsekwencje podejmowanego wyboru i związane z nimi użyteczności są decydentowi znane, ale zarazem mają na nie wpływ niezależne od decydenta obiektywne stany rzeczy, których występowanie jest nieprzewidywalne. Sytuacja, w której stany rzeczy mają przypisane prawdopodobieństwa wystąpienia, nazywana jest podejmowaniem decyzji w warunkach ryzyka.

Ostatnie dwie krytyczne uwagi dotyczą sposobu prezentacji wyników. Po pierwsze, autorka rozpoczyna ich omawianie od modeli regresji bez zmiennych kontrolnych. Dołączone zostały one dopiero na dalszym etapie analizy. Zabieg taki nie ma podstaw w świetle przedstawionej teorii. Autorka argumentuje w poprzednich rozdziałach, że testowanie modelu racjonalnej decyzji o udziale w wyborach powinno być dokonane przy uwzględnieniu szeregu zmiennych kontrolnych. Powinny być one zatem uwzględnione od samego początku, bowiem zmienne kontrolne wpływają na możliwość wykrycia istotnych statystycznie zależności w odniesieniu do zmiennych badanych. Zatem prezentacja modeli bez nich jest niepotrzebna.

Druga kwestia dotyczy już samych tabel z wynikami. W tabelach na stronach 88, 91 i 97 w modelach uwzględniono zmienne zerojedynkowe służące do zakodowania poziomów wykształcenia i grup dochodowych. Ich współczynniki interpretuje się jako różnicę między przewidywanymi wartościami zmiennej zależnej (logitu prawdopodobieństwa udziału w wyborach) dla kategorii reprezentowanej przez daną zmienną zerojedynkową oraz kategorią referencyjną. W tabeli brak uwidocznienia kategorii referencyjnych – są one pominięte – co utrudnia interpretację parametrów modelu. Ponadto w tabeli na str. 97–98 podano wartość współczynnika kierunkowego regresji dla piątego kwartyła dochodowego, podczas gdy z istoty pojęcia kwartyła wynika, że mogą ich być tylko cztery.

Na zakończenie recenzji chciałbym podkreślić istotne implikacje wyników przedstawionych w książce. Potwierdzono, że dla udziału w wyborach mają znaczenie w szczególności różnica pomiędzy stanowiskami reprezentowanymi przez poszczególne partie oraz poczucie politycznego sprawstwa. Wskazują one bowiem, w jaką stronę powinny pójść zabiegi zmierzające do zwiększenia w Polsce frekwencji wyborczej. Konieczne jest zagwarantowanie, że propozycje programowe partii politycznych stanowią dla siebie realne alternatywy w zakresie wizji polityki publicznej. Niezbędne jest też zapewnienie odpowiedniego poziomu responsywności ugrupowań i władzy publicznej na potrzeby obywateli – także poprzez możliwość partycypacji w podejmowaniu decyzji w praktyce rządzenia, a nie tylko przy urnie wyborczej czy referendalnej. Tylko praktyki charakterystyczne dla modelu demokracji partycypacyjnej umożliwią przekonanie ludzi do tego, że warto głosować.

LITERATURA PRZYWOŁANA

Haman Jacek (2003), *Demokracja, decyzje, wybory*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Żerkowska-Balas Marta (2017), *Czy głosowanie jest racjonalną decyzją? Analiza partycypacji wyborczej w Polsce na tle wybranych demokracji europejskich*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.